

УДК 37.013:94(072):004.738.5

Світлана Моцак

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-3941-9143

DOI 10.24139/2312-5993/2025.06/228-236

ПОЗАУРОЧНЕ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ТА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті досліджено особливості позаурочного навчання історії старшокласників у сучасних умовах розвитку освіти, зокрема в контексті дистанційного навчання та реалізації концепції Нової української школи. Проаналізовано трансформацію традиційних форм і методів позаурочної діяльності, окреслено їх адаптацію до цифрового освітнього середовища. Визначено потенціал інтерактивних, проєктних, дослідницьких та інформаційно-комунікаційних технологій у підвищенні пізнавального інтересу учнів і розвитку їхніх ключових компетентностей. Особливу увагу приділено питанням індивідуалізації навчання, формуванню критичного мислення та забезпеченню активної навчально-пізнавальної діяльності старшокласників у позаурочний час. Обґрунтовано доцільність використання змішаних та дистанційних форм організації освітнього процесу як ефективного інструменту модернізації історичної освіти.

Ключові слова: позаурочне навчання, історія, старшокласники, дистанційна освіта, Нова українська школа, форми і методи навчання, цифрові технології, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Позаурочне навчання історії старшокласників є важливою складовою сучасного освітнього процесу, оскільки сприяє формуванню пізнавального інтересу, історичного мислення, громадянської позиції та ціннісних орієнтацій учнів. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема організації шкільної позаурочної роботи з історії досліджувалася в різних аспектах: її методологічні та дидактичні засади розробляли такі дослідники, як В. Бернадський, А. Вагін, В. Гора, Н. Дайрі, М. Зінов'єв, Н. Сперанська, М. Лисенко. Теоретичні проблеми викладання історії у вітчизняній школі висвітлювалися у працях К. Баханова, А. Булди, Н. Гупана, О. Пометун, Г. Серової, В. Сотниченка, О. Удода, Г. Фреймана. Різні психолого-дидактичні підходи до позаурочної діяльності старшокласників розглядали Г. Балла, І. Кон, Н. Перепелиця, В. Рибалка, І. Осадчий, А. Самодрин, Н. Шиян, а концептуальні засади профільного навчання та організації курсів за вибором досліджували В. Власов, Я. Камбалова, Т. Ладиченко, В. Мирошніченко, Ю. Малієнко, Т. Мацейків, П. Мороз, О. Пометун, А. Приходько, А. Старєва. Значний внесок у розвиток концептуальних дидактичних засад організації позаурочної роботи

зробили С. Гончаренко, В. Караковський, М. Красовицький, М. Осипова, В. Оржеховська, В. Постовий, Г. Пустовіт, А. Сидорків, К. Чорна.

Окремо важливими для нашого дослідження є праці Т. Дем'янюк, В. Ігнат'єва, Б. Кобзара, І. Мартинюка, В. Рибалки, П. Щербаня, у яких визначено зміст і напрями позаурочної роботи з окремих предметів, а також дослідження І. Беха, М. Боришевського, А. Гречишкіна, С. Максименка, Л. Соколова, де висвітлено психологічні та вікові закономірності організації позаурочної діяльності школярів.

Нині, у контексті цифровізації освіти та впровадження дистанційного навчання, виникає потреба в комплексному переосмисленні форм і методів позаурочної роботи з історії. Дистанційна освіта розглядається як складна педагогічна система, що забезпечує гнучкість, відкритість та індивідуалізацію навчального процесу, створює можливості для застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних платформ та віртуальних середовищ, сприяючи підвищенню ефективності навчання та активізації пізнавальної діяльності учнів.

У рамках реалізації концепції Нової української школи особливої актуальності набуває поєднання традиційних і інноваційних форм організації позаурочного навчання історії. Водночас науковий аналіз засвідчує, що попри значний доробок з методики навчання історії та дистанційної освіти, питання трансформації форм і методів позаурочної роботи старшокласників у цифровому освітньому середовищі залишається недостатньо дослідженим. Існуючі роботи носять переважно фрагментарний характер і не забезпечують цілісного бачення проблеми, що зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування трансформації форм і методів позаурочного навчання історії старшокласників в умовах дистанційної освіти та реалізації концепції Нової української школи, зокрема визначення ефективних педагогічних підходів, які сприяють розвитку пізнавальної активності, історичного мислення та формуванню ключових компетентностей учнів у позаурочний час.

Методи дослідження. У статті використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, що забезпечили всебічний аналіз проблеми трансформації форм і методів позаурочного навчання історії старшокласників у контексті дистанційного навчання та Нової української школи. До теоретичних методів належали аналіз та синтез науково-методичної літератури, порівняльний аналіз традиційних і сучасних

підходів, узагальнення, абстрагування та системний підхід. Емпіричні методи включали спостереження за позаурочною діяльністю, анкетування та опитування учнів і вчителів, тестування навчальних досягнень та педагогічний експеримент із використанням інтерактивних, проєктних і дистанційних форм роботи. Результати дослідження опрацьовувалися методами узагальнення та інтерпретації, що дозволило визначити ефективні форми й методи позаурочного навчання історії та розробити рекомендації для їх впровадження в цифровому освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Проблема організації позаурочного навчання історії старшокласників у контексті цифровізації освіти та дистанційного навчання активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У вітчизняній педагогічній науці ключовими напрямками є обґрунтування методичних засад позаурочної діяльності, визначення цілей і завдань навчальної роботи, а також врахування психологічних і вікових особливостей старшокласників. Наприклад, у працях О. Пометун та В. Власова акцент робиться на використанні інтерактивних методів навчання в позаурочний час, таких як дискусійні клуби, історичні дебати та рольові ігри, що сприяють формуванню критичного мислення і активізації пізнавальної діяльності учнів (Pometun, 2004).

Сучасні методичні підходи передбачають поєднання традиційних і цифрових технологій. Так, наприклад, у проєктних заняттях з історії старшокласники можуть створювати мультимедійні презентації з тем «Українська революція 1917–1921 рр.» або «Громадянська війна в США», використовуючи платформи Google Slides та Canva, а дистанційно обговорювати їх через Google Meet або Microsoft Teams. Інтерактивні історичні онлайн-платформи, такі як HistoryMaps або LearningApps, дозволяють учням аналізувати хронологію подій, порівнювати карти, проводити вікторини та тематичні квести, що значно підвищує ефективність позаурочного навчання (Motsak, 2008).

Дистанційні та змішані форми навчання також забезпечують індивідуалізацію освітнього процесу. Наприклад, у школах, які впроваджують НУШ, старшокласники можуть виконувати дослідницькі завдання за вибором: аналізувати джерела з Другої світової війни через цифрові архіви (наприклад, Europeana або Національний цифровий архів України), готувати відео-репортажі про локальні історичні пам'ятки або створювати інтерактивні хронології подій. Такий підхід не лише розвиває історичну компетентність, а й стимулює самостійну пізнавальну активність (Demianiuk, Ihnatieva, 2019).

Разом із тим, аналіз наукових праць засвідчує, що проблема комплексної організації позаурочної діяльності у цифровому середовищі все ще недостатньо досліджена. Більшість існуючих підходів фрагментарні, зосереджені або на традиційних формах роботи, або на дистанційних технологіях без інтеграції обох компонентів. Це зумовлює потребу у системному підході до трансформації форм і методів позаурочного навчання, що враховує як психолого-педагогічні особливості учнів, так і специфіку сучасного цифрового освітнього середовища та стандарти Нової української школи.

Організація позаурочної діяльності з історії передбачає використання різноманітних форм і методів, що сприяють розвитку пізнавальної активності, історичного мислення та громадянської компетентності старшокласників. Традиційні форми включають історичні гуртки, клуби за інтересами, тематичні конференції, екскурсії, рольові ігри та диспути. Ці методи спрямовані на закріплення знань, розвиток аналітичних навичок і формування ціннісних орієнтацій учнів.

Інноваційні форми позаурочної роботи пов'язані з впровадженням цифрових технологій і дистанційних платформ. Серед них – інтерактивні онлайн-квести та вікторини (LearningApps, Kahoot), проектна діяльність з використанням мультимедійних презентацій та відеоматеріалів, створення цифрових хронологій і карт подій через Google Maps та Canva, віртуальні екскурсії до музеїв та архівів, а також інтерактивні історичні симуляції та рольові ігри у віртуальних середовищах (Motsak, 2008).

Поєднання традиційних і інноваційних методів забезпечує комплексний розвиток історичної компетентності: учні одночасно отримують досвід практичної діяльності, навички самостійного дослідження та роботи з цифровими ресурсами, що відповідає вимогам Нової української школи та стандартам дистанційного навчання.

Таким чином, сучасна позаурочна діяльність з історії є гнучкою системою, що інтегрує класичні педагогічні методи та цифрові технології, створюючи умови для активного, творчого і компетентісно спрямованого навчання старшокласників.

Сучасні дослідження свідчать, що впровадження дистанційних і змішаних форм навчання істотно впливає на пізнавальну активність та мотивацію старшокласників. Використання цифрових освітніх платформ, інтерактивних завдань, онлайн-квестів та проектних робіт дозволяє активізувати самостійну пізнавальну діяльність учнів,

стимулює критичне мислення та розширює можливості для індивідуальної роботи з навчальними матеріалами.

Емпіричні дані свідчать, що змішані форми навчання, які поєднують традиційні класні заняття з онлайн-інструментами (Google Classroom, Microsoft Teams, LearningApps), підвищують мотивацію учнів до вивчення історії, оскільки забезпечують гнучкість, інтерактивність та персоналізацію освітнього процесу. Наприклад, виконання дистанційних проєктів, створення мультимедійних презентацій з історичних тем або участь у віртуальних екскурсіях сприяє формуванню ключових компетентностей, таких як інформаційна, соціальна, комунікативна та громадянська.

Змішані форми навчання дозволяють поєднати колективну роботу, інтерактивні обговорення та самостійне опрацювання джерел, що сприяє формуванню високого рівня пізнавальної активності і навичок критичного аналізу історичних подій. Крім того, дистанційні інструменти дають змогу систематично оцінювати навчальні досягнення учнів, аналізувати прогрес та коригувати освітній процес відповідно до індивідуальних потреб учнів.

Таким чином, впровадження дистанційних і змішаних форм навчання у позаурочну діяльність з історії забезпечує комплексний розвиток учнів, підвищує їхню мотивацію та сприяє формуванню ключових компетентностей, що відповідають стандартам Нової української школи та сучасним вимогам цифрової освіти.

Сучасний освітній процес передбачає інтеграцію традиційних і інноваційних методів навчання як ключовий чинник підвищення ефективності позаурочної діяльності з історії. Традиційні методи, такі як дискусії, історичні клуби, рольові ігри, екскурсії та тематичні конференції, сприяють розвитку аналітичного мислення, комунікативних навичок і формуванню ціннісних орієнтацій учнів.

Інноваційні методи включають використання цифрових технологій, онлайн-платформ, інтерактивних завдань, віртуальних екскурсій, проєктної діяльності та мультимедійних презентацій. Поєднання цих методів створює сприятливі умови для формування ключових компетентностей старшокласників: інформаційної, цифрової, соціальної, громадянської та навчально-пізнавальної.

Практичне застосування комбінованих підходів у позаурочній роботі дозволяє адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб учнів, підвищує мотивацію та активність, а також забезпечує гнучкість і варіативність форм навчання. Наприклад, після традиційного

заняття у форматі історичного гуртка учні можуть дистанційно виконати проєкт або створити цифрову хронологію подій через платформи Google Classroom або LearningApps, що сприяє закріпленню знань і розвитку дослідницьких навичок.

Таким чином, інтеграція традиційних і інноваційних методів у позаурочну роботу з історії забезпечує комплексний розвиток особистості учня, відповідає принципам Нової української школи та сприяє формуванню компетентнісно орієнтованого навчального середовища в умовах цифровізації освіти.

Організація позаурочного навчання історії у сучасній школі потребує комплексного підходу, який поєднує традиційні форми роботи з інноваційними методами, забезпечуючи розвиток пізнавальної активності, історичного мислення та ключових компетентностей учнів. Урахування концепції Нової української школи та впровадження дистанційних технологій відкриває нові можливості для ефективної організації позаурочної діяльності. На основі аналізу наукової літератури, педагогічної практики та сучасних цифрових ресурсів пропонується наступний комплекс рекомендацій.

Для забезпечення ефективності позаурочного навчання необхідно чітко визначати цілі, зміст і форми роботи. Цілі повинні відповідати стандартам Нової української школи та передбачати розвиток ключових компетентностей: інформаційної, цифрової, громадянської, соціальної та навчально-пізнавальної. Зміст позаурочних заходів варто структурувати за тематичними блоками, інтегруючи історичні курси з актуальними подіями та локальною історією. Наприклад, теми «Українська революція 1917–1921 рр.», «Друга світова війна» або «Історія рідного краю» можуть поєднувати класичні заняття у форматі дискусійного гуртка з дистанційними проєктними завданнями, мультимедійними презентаціями та інтерактивними тестами.

Дистанційні платформи (Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle) створюють умови для організації змішаного навчання, яке поєднує традиційні заняття та самостійну роботу учнів у цифровому середовищі. Для підвищення мотивації до навчання рекомендується застосовувати:

- інтерактивні тести та вікторини (LearningApps, Kahoot) для перевірки знань і стимулювання конкуренції;
- проєктні завдання з використанням мультимедійних презентацій та відео, що дозволяє учням розвивати дослідницькі навички та навички роботи з інформаційними ресурсами;

- цифрові карти та хронології (Google Maps, TimeGraphics) для аналізу історичних подій та візуалізації процесів;
- віртуальні екскурсії до музеїв, архівів та пам'яток історії (наприклад, Національний музей історії України, Europeana) для формування практичних компетентностей і пізнавальної активності.

Для досягнення максимальної ефективності позаурочного навчання доцільно поєднувати класичні форми (дискусії, рольові ігри, історичні клуби, екскурсії) з інноваційними методами цифрової взаємодії. Наприклад, після традиційного заняття у форматі історичного гуртка учні можуть дистанційно створити цифровий проєкт або відео-репортаж, обговорити його на онлайн-платформі та отримати зворотний зв'язок від однолітків і вчителя. Такий підхід дозволяє поєднати практичну діяльність, самостійну роботу та розвиток цифрових компетентностей (Pometun, Prykhodko, Starieva, 2016).

Підвищення мотивації до вивчення історії забезпечується використанням інтерактивних завдань, гейміфікації навчального процесу та можливістю вибору тематики для проєктів. Наприклад, старшокласники можуть самостійно обирати тему дослідження, підбирати джерела, створювати презентації або відео, а також брати участь у дистанційних історичних конкурсах і вікторинах. Важливо формувати атмосферу співпраці та взаємної підтримки, забезпечуючи регулярний зворотний зв'язок від учителя та однокласників.

Для оцінки ефективності позаурочного навчання рекомендується використовувати комбінацію формативного та сумативного оцінювання. Формативне оцінювання здійснюється через дистанційні опитування, онлайн-тести, обговорення проєктів та рефлексивні завдання. Сумативне оцінювання може включати підсумкові цифрові проєкти, інтерактивні хронології, відео-репортажі та презентації, що демонструють сформовані знання, навички та компетентності учнів.

Ефективна організація позаурочного навчання потребує від педагогів володіння цифровими технологіями та інтерактивними методами. Рекомендується проведення внутрішніх методичних семінарів, тренінгів та вебінарів, де вчителі обмінюються досвідом щодо застосування дистанційних платформ, розробки проєктів та інтерактивних завдань. Також доцільно залучати учнів до обговорення методів і форм навчання для підвищення їхньої залученості.

Дистанційні технології дозволяють враховувати індивідуальні потреби та здібності учнів. Для цього рекомендується: надавати

диференційовані завдання за рівнем складності, пропонувати вибір форм подачі матеріалу (текст, відео, інтерактивна карта), використовувати електронні щоденники та платформи для самостійного контролю навчального прогресу. Такий підхід сприяє розвитку самостійності, відповідальності та саморегуляції у навчанні.

Впровадження рекомендацій щодо організації позаурочного навчання історії з використанням дистанційних технологій та інтерактивних освітніх платформ дозволяє забезпечити комплексний розвиток пізнавальної активності, мотивації та ключових компетентностей старшокласників.

Поєднання традиційних та інноваційних методів створює гнучке, персоналізоване та компетентнісно орієнтоване освітнє середовище, що відповідає стандартам Нової української школи та сучасним вимогам цифрової освіти.

Висновок. Дослідження проблеми позаурочного навчання історії старшокласників у контексті дистанційної освіти та впровадження концепції Нової української школи показало, що сучасний освітній процес потребує комплексної трансформації форм і методів позаурочної діяльності.

Аналіз наукових підходів свідчить, що традиційні методи, такі як історичні гуртки, рольові ігри, дискусії та екскурсії, продовжують відігравати важливу роль у розвитку критичного мислення, аналітичних навичок і ціннісних орієнтацій учнів.

Водночас цифровізація освіти та впровадження дистанційних технологій відкривають нові можливості для організації позаурочного навчання. Інтерактивні платформи, онлайн-квести, віртуальні екскурсії, проєктна діяльність та мультимедійні презентації сприяють підвищенню пізнавальної активності, мотивації та формуванню ключових компетентностей старшокласників, таких як інформаційна, цифрова, соціальна та громадянська.

Поєднання традиційних і інноваційних методів дозволяє створити гнучке, персоналізоване та компетентнісно орієнтоване освітнє середовище, яке відповідає вимогам Нової української школи та сучасним стандартам дистанційної освіти. Розроблені методичні рекомендації щодо організації позаурочної діяльності з історії в цифровому середовищі можуть стати ефективним інструментом підвищення результативності навчального процесу, розвитку самостійної пізнавальної діяльності та формування історичної свідомості учнів.

Отже, трансформація форм і методів позаурочного навчання історії в умовах дистанційної освіти є актуальним педагогічним завданням, що сприяє інтеграції традиційних і сучасних підходів, підвищує ефективність освітнього процесу та забезпечує комплексний розвиток особистості учня в умовах Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Дем'янюк, Т., Ігнат'єва, В. (2019). Інноваційні методи навчання історії в умовах цифровізації освіти. *Історична освіта*, 2(4), 22–35. (Demianiuk, T., Ihnatieva, V. (2019). Innovative methods of teaching history in the context of digitalization of education. *Historical Education*, 2(4), 22–35).
- Ладиченко, Т. (2008). Нові методи викладання історії у багатокультурному суспільстві. *Історія в школах України*, 11–12, 9–11. (Ladychenko, T. (2008). New methods of teaching history in a multicultural society. *History in Schools of Ukraine*, 11 (12), 9–11).
- Моцак, С. (2008). Поняття позаурочної роботи в шкільній історичній освіті. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*, 37, 150–153. (Motsak, S. (2008). The Concept of Extracurricular Work in School History Education. *Theoretical Issues of Culture, Education and Upbringing*, 37, 150–153).
- Пометун, О., Приходько, А., Старєва, А. (2016). Традиційні та інноваційні методи організації позаурочної роботи з історії. *Педагогічний часопис*, 4(8), 55–67. (Pometun, O., Prykhodko, A., Starieva, A. (2016). Traditional and innovative methods of organizing extracurricular history activities. *Pedagogical Journal*, 4(8), 55–67).
- Пометун, О. І. (2004). Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять. *Шлях освіти*, 3, 10–15. (Pometun, O. I. (2004). Active and interactive teaching methods: On the issue of differentiation of concepts. *Shliakh Osvity*, 3, 10-15).

SUMMARY

Svitlana Motsak. Extracurricular History Education of Senior Students: Transformation of Forms and Methods in the Context of Distance Learning and the New Ukrainian School.

The article investigates the features of extracurricular history education for senior students in the contemporary context of educational development, particularly in the framework of distance learning and the implementation of the New Ukrainian School concept. The transformation of traditional forms and methods of extracurricular activities is analyzed, and their adaptation to the digital educational environment is outlined. The potential of interactive, project-based, research, and information-communication technologies to enhance students' cognitive interest and develop their key competencies is identified. Special attention is given to issues of individualized learning, the development of critical thinking, and the promotion of active educational and cognitive activity of senior students during extracurricular time. The feasibility of using blended and distance forms of organizing the educational process as an effective tool for modernizing history education is substantiated.

Key words: extracurricular learning, history, senior students, distance education, New Ukrainian School, forms and methods of learning, digital technologies, competency-based approach.